

УДК 330.1

Є.Г. Самойленко

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ФІКТИВНОГО СЕКТОРА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОНОМІЧНУ ДИНАМІКУ

У статті розглянуто вплив фіктивного сектора тіньової економіки на економічну динаміку.

Ключові слова: *тіньова економіка, фіктивний сектор тіньової економіки, економічна динаміка, оподаткування, підприємство.*

Вступ. Кардинальні економічні та соціальні перетворення, що відбулися протягом останніх 20 років в Україні мали як позитивні, так і негативні наслідки. Одним із останніх стало формування в національній економіці потужного тіньового сектора, опортуністичної економічної діяльності стосовно формальних інститутів. Одним з найбільших секторів тіньової економіки став «фіктивний», тобто пов'язаний з приписками, хабарництвом і шахрайством. Цей сектор тіньової економіки відволікає значну масу фінансових ресурсів з легального сектора, посилює криміналізацію суспільства, призводить до перерозподілу ВВП на користь окремих груп населення та відтоку капіталу за кордон. Результатом чого є колапс легального сектора економіки [1; 5; 6]. У зв'язку з цим виникає потреба поглибленого дослідження «фіктивного» сектора тіньової економіки та його впливу на економічну динаміку.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення впливу фіктивного сектора тіньової економіки на фактори економічної динаміки.

Аналіз останніх розробок і публікацій. Розробкою методичних та теоретичних проблем, пов'язаних з тіньовою економікою, займаються як вітчизняні [1; 2; 4–6] так і іноземні фахівці [3]. Основна увага концентрується на дослідженні масштабів тіньової економіки та напрямках її нейтралізації.

Результати. Розглянемо вплив фіктивного сектора тіньової економіки на фактори економічної динаміки. Наявність цього сегмента характерна для всіх країн. Суб'єктами його є обмежене коло осіб, які мають доступ до фінансових потоків підприємств, організацій, в тому числі й державних, чиновники різних рівнів та органів влади. Причому чиновники державних органів влади або прикривають фіктивні операції або самі їх здійснюють. Метою діяльності цих суб'єктів є не здійснення видів діяльності, які зафіксовані в статутних документах і пов'язані з виробництвом товарів, виконанням робіт або наданням послуг, а діяльність, пов'язана з отриманням доходів або прав власності незаконним шляхом.

Практичними схемами діяльності суб'єктів фіктивної економіки є такі:

1. Оформлення фіктивної угоди, завдяки якій грошові кошти або товари, які повинні надходити у продаж, формально відображені в обліку якоїнебудь юридичної структури, а реально виводяться в тіньовий обіг або знову

легалізуються в фінансово-господарському обігу. Перераховані кошти або отриманий товар відображаються в дебіторській заборгованості підприємства, з якої можуть бути нараховані усі необхідні податки. Таким чином, продукцію формально вироблено, угоду здійснено, нараховано усі податки, але реально жодної продукції не вироблено та жодних грошей для сплати податків немає, а є розкрадання грошових коштів підприємства.

2. Отримання державних субсидій під неіснуючу виробничо-господарську діяльність. Цей вид найбільш поширений у будівництві. Наприклад, приватна компанія отримує держзамовлення та грошові кошти на будівництво певного об'єкта. На ділянці, яка призначена для будівельних робіт, створюється видимість будівництва, а грошові засоби виводяться з рахунків фірми. Таким чином, формально відбуваються будівельні роботи, тоді як у реальності має місце шахрайство, а будівництво перетворюється в «довгобуд» та потребує додаткових надходжень.

3. Приховування реально виробленої продукції з метою зменшення сплати податків. Найбільш показовим проявом такої діяльності є псевдо-експорт. Сутність цієї операції полягає у використанні експортних пілг: товари, що формально йдуть на експорт, насправді реалізуються всередині держави. Таким чином, зовнішньоторговельна псевдоугода прикриває тіньову, бюджет втрачає податкові надходження та валютні збори, які враховуються в платіжному балансі, але не потрапляють у країну.

Результатом діяльності суб'єктів фіктивної економіки є перерозподіл національного багатства на їх користь. Для здійснення фіктивної діяльності на практиці діють підставні фірми, які юридично оформлені, але реально не працюють. Це робиться з метою створення додаткових труднощів при відстеженні фінансових потоків та зняття із себе відповідальності за ухилення від сплати податків у схемах постачання товарів (виконання робіт, надання послуг) та розрахунків. Завдяки формуванню цілого ряду послідовних угод з подібними фірмами можуть бути отримані складні схеми ухилення від оподаткування шляхом проведення тіньових операцій, які не вписуються в рамки діючого податкового та кримінального законодавства.

У результаті в економічній системі зростає рівень трансакційних витрат, що стимулює інфляцію витрат. Внаслідок відсутності гарантій контрактних відносин суб'єкти несуть витрати, які пов'язані з опортуністичною поведінкою, що призведе до зростання ризиків. Оскільки за ризик потрібно платити, в кредитно-банківському секторі зростуть ставки відсотка, що, у свою чергу, знизить попит легального сектора на інвестиційні ресурси. Інфляція та зростання ставок відсотка призведуть до зниження ділової активності.

Здійснення фіктивної економічної діяльності відбувається за рахунок великого числа кредитно-фінансових установ, які дозволяють приховати фінансові потоки. Їх зростання відіграє негативну роль в економіці країни, оскільки це не тільки ускладнює контроль за фінансовими потоками, але і не дозволяє сконцентрувати фінансові ресурси, які необхідні для інвестицій в реальний сектор економіки.

Виведення коштів з підприємств та зростання дебіторської заборгованості призведуть до зниження ефективності та дефіциту обігових коштів

підприємства. Зниження ефективності виробництва є додатковим контуром до активізації інфляції витрат, що зумовить зростання рівня цін і, як наслідок, зменшення споживчих видатків та скорочення обсягів виробництва.

Зменшення обсягів виробництва призведе до зростання собівартості продукції за рахунок умовно-постійної частини витрат, що, у свою чергу, буде стимулювати інфляцію витрат та негативно впливати на сукупний попит. Скорочення величини сукупного попиту гарантовано призведе до активізації ланцюга: зменшення обсягів продажу → зменшення доходів товаровиробників → скорочення виробництва товарів та надання послуг → зростання безробіття → звуження платоспроможного попиту → ...

Скорочення доходів населення та зростання рівня безробіття стимулює перетікання робочої сили з легального сектора у неформальний. Таким чином, фіктивний сектор тіньової економіки стимулює неформальний.

Отже, у короткостроковому періоді фіктивний сегмент тіньової економіки стимулює інфляцію витрат, зниження ефективності діяльності підприємств та фінансово-кредитної системи, розвиток торгово-посередницьких фірм та неформального сегмента тіньової економіки.

Унаслідок урахування державними статистичними установами фіктивних показників роботи має сенс визначити гарантовані помилки при формуванні та проведенні грошово-кредитної, бюджетно-податкової, валютної політики, а також прогнозувати виникнення труднощів при виплаті внутрішнього і зовнішнього боргів. Слід зазначити, що виконання помилкових рішень відбувається через певний проміжок часу, що пов'язано з витратами часу на збір інформації, її обробку, приймання певного рішення та його виконання. Таким чином, виникає часовий «лаг», внаслідок якого помилкові дії держави будуть накладатися на негативні тенденції, які виникли в короткостроковому періоді, що призведе до погіршення ситуації.

Помилки, які пов'язані з прогнозуванням податкових надходжень та формуванням бюджету, призведуть до його дефіциту, розмір якого буде залежати від величини помилок. Це призведе до зусиль уряду, спрямованих на зменшення державних видатків та пошук додаткових джерел доходів. Слід очікувати зменшення видатків на науку та освіту, заморожування інвестиційних проектів, які фінансуються державою, зростання податків (переважно непрямих – інфляційних), зростання державного боргу (як внутрішнього, так і зовнішнього).

При зростанні податкових ставок та введенні нових податків відбувається або зменшення рентабельності виробництва, або врахування їх у ціні товару. Причому як у першому випадку, так і в другому це призводить до активізації інфляції витрат та скорочення платоспроможного попиту з усіма негативними наслідками. Скорочення витрат на науку та освіту у довгостроковому періоді призведе до декваліфікації населення країни що, відповідно, негативно вплине на економічну динаміку.

Для погашення дефіциту державного бюджету уряд може звернутись до запозичень, що призведе до зростання ставки відсотка. Як уже зазначалося, зростання ставки відсотка, з одного боку, стає ще одним фактором до зменшення інвестицій (ефект витискування), з іншого – стимулює зростання попиту на національні цінні папери, що призведе до подорожчання національ-

ної валюти. Це, у свою чергу, спричинить скорочення чистого експорту, що означає зменшення обсягів виробництва та легальний відтік фінансових ресурсів з країни. Зростання державного боргу в довгостроковому періоді негативно вплине на економічну динаміку, оскільки виплати основної частини боргу та її обслуговування потребують значних фінансових ресурсів, їх відволікання від виробничої сфери.

Помилки при формуванні валютної політики призводять до зменшення надходжень валютних ресурсів до бюджету, що зменшує здатність уряду до маневрування на валютному ринку. У результаті коригування від'ємного сальдо платіжного балансу стає неможливим. Скорочення золотовалютних резервів країни обумовлює зменшення платоспроможності уряду, що за відсутності міцного оборонного комплексу робить країну залежною від інших держав. Це, у свою чергу, може негативно вплинути на економічну динаміку, оскільки уряд іншої держави буде лобювати інтереси своїх компаній та намагатися знищити конкурентів своїх компаній.

Помилки при формуванні грошово-кредитної політики призведуть до активізації інфляції попиту. На тлі зменшення пропозиції товарів та послуг і зростання інфляції витрат значне перевищення грошової маси над сукупною вартістю вироблених товарів та послуг призведе до різкого розкручування інфляційної спіралі. У цих умовах єдиною можливістю стабілізувати ситуацію є проведення жорсткої грошово-кредитної політики, яка спрямована на зменшення в обігу грошової маси, що буде стимулювати розвиток в економіці негрошових форм розрахунків. Результатом цих операцій є ухилення від оподаткування доходів підприємств та перерозподіл власності.

Скорочення платоспроможного попиту, зменшення ділової активності стримує заміщення зношених основних фондів. Припинення заміщення основних виробничих фондів на тлі гальмування науково-технічного прогресу та зниження якості робочої сили гарантовано призведе в довгостроковому періоді до зменшення рівня продуктивності праці.

У розвинутих країнах, де товарно-грошові відносини є відносно прозорими та достатньо розвинуті кредитно-фінансова й судова системи та ефективно працює менеджмент підприємств різних форм власності, фіктивна економіка набуває принципово нових якісних характеристик. Здійснення фіктивних операцій у цих країнах полягає у такому: фінансові компанії списують операційні витрати на основний капітал, показуючи інвесторам фіктивне зростання доходу та підвищення капіталізації компанії. Таким чином, інвестиційна привабливість подібних компаній зростає, що призводить до зростання цін на акції цих компаній на фондовому ринку. Більш великі відсоткові ставки на цінні папери цієї країни, а також зростаюча фіктивна капіталізація економіки роблять інвестиції в цю країну більш привабливими для інвесторів. Велика доходність акцій подібної країни створює загальносвітовий попит на її валюту та збільшує обмінний курс. Сталий попит на національну валюту створює міф про непохитність подібної економіки.

Оскільки компанії показують доход, то їм необхідно сплачувати податки та дивіденди акціонерам компанії, що вони й роблять за рахунок отриманих інвестицій. У результаті більша частина інвестиційних ресурсів витрачається на покриття витрат компаній, на виплату дивідендів та податків.

Подібні фінансові шахрайства вигідні і для акціонерів компанії, і для уряду країни. У першому випадку зростає сума дивідендів, в другому – зростають податкові надходження до бюджету. Очевидно, що суб'єкти фіктивної економіки зацікавлені у продовженні такої діяльності, незважаючи на те, що економіка країни перетворюється у велику фіктивно-фінансову піраміду з перевищеними показниками національного доходу.

Незважаючи на залучення інвестицій в економіку, такі дії призводять до цілого ряду негативних та незворотних наслідків:

- по-перше, отримані ресурси є небезкоштовними, що веде до зростання державного боргу;
- по-друге, та частина залучених ресурсів, яка дійсно інвестується в економіку, використовується неефективно з точки зору вкладення капіталу, оскільки немає відповідних стимулів та інформації;
- по-третє, з метою підтримання великої доходності акцій та зростання надходжень до бюджету національна економіка потребує постійних фінансових ін'єкцій, внаслідок чого уряд повинен стимулювати фіктивний сегмент економіки;
- по-четверте, як показує практика, основні бюджетні витрати зосереджуються на підтримці оборонної промисловості (впевненість у могутності економіки надає потужна армія), а також на різні організації, які здатні нейтралізувати негативний настрій суспільства;
- по-п'яте, перевищення грошової маси над товарним забезпеченням та послугами створює загрозу інфляційних процесів, які за умови виникнення форс-мажорних ситуацій, можуть призвести до гіперінфляції та економічного краху.

Висновки. Зароджуючись на стадії обміну, фіктивний сегмент тіньової економіки негативно впливає на фактори економічної динаміки, а саме:

1. На фактори попиту:

- у короткостроковому періоді фіктивна економіка безпосередньо впливає на інфляцію та скорочення доходів громадян, що зменшує платоспроможний попит; у довгостроковому періоді головним фактором скорочення сукупного попиту будуть дії уряду, пов'язані з обмеженням інфляції;
- унаслідок скорочення ділової активності та зростання ставки відсотка (у короткостроковому періоді – за рахунок зростання трансакційних витрат, а у довгостроковому – за рахунок урядових позик), інвестиційні видатки будуть скорочуватися;
- зменшення надходжень до бюджету як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді призведе до скорочення державних видатків;
- скорочення чистого експорту буде відбуватися внаслідок зниження конкурентоспроможності продукції національних підприємств як результат інфляції витрат; у довгостроковому періоді цей вплив буде посилюватися за рахунок подорожчання національної валюти, а також погіршення якості продукції (погіршення якості робочої сили та ін.).

2. На фактори пропозиції:

- негативний вплив на наявність та якість основних фондів, обумовлений скороченням інвестиційних видатків та вивільненням виробничих потужностей;

– якість робочої сили буде погіршуватися, що пов'язане зі зменшенням доходів громадян та зростанням безробіття, внаслідок чого втрачається кваліфікація працівників; у довгостроковому періоді зменшення видатків бюджету буде негативно впливати на соціальні програми та науку і освіту, що призведе до погіршення якості освіти;

– **негативний вплив на динаміку науково-технічного прогресу, обумовлений погіршенням економічного становища підприємств**, внаслідок чого фінансування інвестиційних проектів буде зменшуватися; оскільки головну роль у розвитку нових технологій в силу масштабності та довгостроковості проектів відіграє держава; тому у довгостроковому періоді внаслідок дефіциту бюджету можна говорити про зниження темпів науково-технічного прогресу.

3. На фактори розподілу:

– внаслідок зменшення обсягів виробництва зростає ресурсомісткість продукції, а також скорочується ефект від економії на масштабах виробництва; через зменшення інвестиційних видатків (у тому числі й видатків на розробку нових технологій та модернізацію виробництва) буде спостерігатися зниження ефективності розподілу економічних ресурсів.

4. На фактори обміну:

– **фіктивний сегмент економіки стимулює зростання кількості кредитно-фінансових установ**, що призводить до зменшення ефективності фінансової системи; це пояснюється вузькоспрямованістю діяльності подібних організацій, зусилля яких спрямовані на приховування фінансових потоків;

– **фіктивна економіка стимулює розвиток торгово-посередницьких організацій**; одночасно це негативно впливає на процеси обміну, оскільки, з одного боку, зростатимуть трансакційні витрати, з іншого – такі підприємства можуть працювати лише з «материнськими» підприємствами, що робить їх фактично закритими для інших суб'єктів господарювання;

– **фіктивна економіка призводить до демонетизації економіки**, що також негативно впливає на обмін;

– **злочинна діяльність має ознаки латентності**, що ніяк не стимулює розвиток ринку інформації;

– як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді **фіктивна економіка стимулює різні типи інфляції**, що також негативно впливає на обмін.

Урахування наслідків впливу фіктивного сектора тіньової економіки на економічну динаміку в межах державної економічної політики дозволить підвищити ефективність заходів щодо детінізації економіки України.

Список використаних джерел

1. Базилюк А.В. Тіньова економіка в Україні. / А.В. Базилюк, С.О. Коваленко. – К.: Україна НДЕІ Мінекономіки, 1998. – 206 с.
2. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
3. Де Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. – М.: Gatallaxy, 1995.

4. Краус Н.М. Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія: монографія / Н.М. Краус. – Полтава: РВВ ПУС-КУ, 2008. – 175 с.
5. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія / І.І. Мазур. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 329 с.
6. Попович В.М. Теорія детінізації економіки / В.М. Попович. – Ірпінь, 2001. – 524 с.
7. Пушкаренко П. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. Пушкаренко, М. Логвиненко // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 43–49.

В статье рассмотрено влияние фиктивного сектора теневой экономики на экономическую динамику.

Ключевые слова: теневая экономика, фиктивный сектор теневой экономики, экономическая динамика, налогообложение, предприятие.

The article discusses the impact of the shadow economy fictitious sector to the economic dynamics.

Key words: the shadow economy, fictitious sector shadow economy, the economic dynamics, the taxation, the business.

Одержано 28.01.2014.